

Предраг Пузовић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
ppuzovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.222(497.11)-9”1912/1913”
94(497)”1912/1913”

Улога свештенства у Балканским ратовима

Сажетак: У раду је приказана улога Цркве и свештенства у Балканским ратовима. Манастири, цркве и свештеници, поред личне помоћи, скупљали су и од народа прилоге за војску и пострададе у рату. Многи су учествовали у јединицама као војни свештеници, а неки су и животе дали за ослобођење неослобођене браће. Ниједан свештеник није био без дужности. Своје дужности су обављали без награде.

Кључне речи: Балкански ратови, митрополит Димитрије, Главни добротворни одбор, беседе и молитве свештеника, прилози за војску и народ, војни свештеници.

Српски народ и Српска православна црква били су нераздвојни животом, жртвама, у слави и падању, у борби и дизању. Чврсто повезани са својим народом, српски свештеници су често били први таоци, први интернирци, први затвореници и прве жртве на вешалима. Због националног рада непријатељ их је називао најпогрднијим именима. Мучени су и срамоћени. Најчешће су са њима све ово доживљавале и њихове породице.

Страдању свештенства кроз историју научни кругови нису посветили дужну пажњу. Ни до данас немамо урађену свеобухватну студију у којој би бар била наведена имена свештеника који су у разним временима жртвовали своје животе за „Крст часни и слободу златну“. Такав је случај и са Балканским ратовима, иако је учешће и допринос свештенства у њима био велики.

Пред сам почетак Балканских ратова Црква је, свесна своје улоге у великим задацима нашег народа, чинила све што је у њеној моћи да помогне своме народу и својој земљи. Сви црквени органи су стављени у покрет. Тај покрет чинили су свештеници који су били спремни да преко својих власти помогну земљи на најбољи могући начин. На челу тог покрета био је митрополит Србије Димитрије (Павловић). Он је у својој Архидијезези одржао са свештенством неколико састанака, а потом је то урађено и у другим епархијама. Поред прикупљања прилога у новцу и артиклима у натури, на састанцима се разговарало о мерама које треба предузети у народу како би се што више помогло српској војсци.

Рад Главног добротворног одбора

Иницијативом црквених кругова и виђенијих људи, у Београду је под председништвом митрополита Димитрија основан заједнички одбор свих хуманих и културних друштава. Одбор је одржао прву седницу 30. септембра 1912. године, а 1. октобра исте године усвојио је правила по којима ће се пружати помоћ војним обвезницима и пострадалима у рату. Правила имају 17 чланова. У другом члану правила стоји да је задатак Одбора:

- „а) да указује помоћ сиромашним војним обвезницима,
- б) да свестрано помаже породице војних обавезника и оних који пострадају у рату,
- в) да прихвата и води сталну бригу о нејачи оних бораца који падну у борби,
- г) да се брине о породицама оних Срба који су од зулума непријатељских пребегли у Србију,
- д) да потпомаже поједина друштва чији је рад сагласан са задатком овога Одбора.“

У члану 3 говори се о средствима Одбора за извршавање његовог задатка:

- „а) државна помоћ,
- б) помоћ отачаствених цркава и манастира,
- в) помоћ хуманих и културних друштава,
- г) прилози добрих Срба и других добрих људи у новцу и стварима,
- д) прилози новчаних завода, округа, срезова и општина,
- ђ) завештања и ванредни поклони.“

У члану 5 говори се о саставу Одбора: „Главном Одбору председник је митрополит Србије. Одбор бира из своје средине: два потпредседника, два секретара, благајника и његовог помоћника, потребан број магационера и експедитора. Сви врше бесплатно своје послове. Одбор бира књиговођу и писаре.“

У члану 7 побројане су дужности Главног одбора.

- „а) да решава о помоћи војним обвезницима, њиховим породицама, пострадалим у рату и лицима пребеглим од зулума непријатељског,
- б) да решава о помоћи друштвима поменутих у чл. 2,
- в) да израђује план за купљење прилога или да за то овласти дотичну секцију,
- г) да по потреби одређује лица која ће контролисати или раздавати помоћ на лицу места,
- д) да на крају сваког месеца бира комисију од три лица из своје средине, која ће прегледати сва примања и издавања у новцу и стварима и по извршеном прегледу поднети извештај Главном Одбору,
- ђ) да се стара о оснивању пододбора у Београду и унутрашњости и да их помаже,
- е) да даје разрешницу благајнику и магационерима.“

У чл. 8 говори се о секцијама које бира Одбор ради лакшег свршавања послова:

- а) секцију за прикупљање прилога у новцу и стварима,
- б) секцију за набавку и израду одећа и рубља,
- в) секцију за старање о онима који су од зулума пребегли у Србију.

У чл. 9 прописане су дужности председника и потпредседника. Од чл. 10 до чл. 14. побројане су дужности: секретара, благајника, магационера, експедитора, као и дужности пододбора. У чл. 17 предвиђено је да се по престанку рада Одбора архива преда Државној архиви, а преостали новац и ствари предају Српском друштву Црвеног крста.

Према овим правилима, Одбор ће радити докле траје рат и годину дана по закључењу мира.

Председник Главног одбора био је митрополит Димитрије, потпредседници: др Богдан Гавриловић, ректор Универзитета, и Љубомир Давидовић, председник Београдске општине; секретари: протојереј С. М. Веселиновић, ректор Богословије Св. Саве, и Миливоје Симић, председник Професорског друштва; благајник Урош Благојевић, председник Учитељског друштва. Чланове Одбора чинили су виђеније личности, међу којима је било неколико познатих свештеника тога доба. Поменућемо само нека имена: Никола Божић, протојереј округа београдског; Марко Петровић, протојереј Града Београда; протојереј Михаило И. Поповић, председник Духовног суда; протојереј Петар Милојевић, председник Свештеничког удружења, и јеромонах др Николај Велимировић, суплент Богословије Св. Саве.

На седници Одбора 1. октобра 1912. године, ради ефикаснијег извршавања обавеза, изабран је Управни одбор, на чијем челу је био митрополит Димитрије, потпредседник др Богдан Гавриловић, ректор Универзитета. Управни одбор су још сачињавали: Љубомир Давидовић, председник Београдске општине; протојереј Стева Веселиновић, ректор Богословије Св. Саве; Миливоје Симић, директор Друге београдске гимназије; Урош Благојевић, председник Учитељског удружења; Јован Миодраговић, учитељ; гђа Олга Барловац и гђа Стана М. Николић. Истог дана Главни одбор је упутио народу проглас следеће садржине:

„Народе српски, народе родољубиви!

Сад је време твојих највећих жртава. Морална вредност једног народа и јединаца цени се према величини жртве коју је он у стању учинити. Сад је време да се оцени морална вредност целе нације и сваког члана њеног, сад је време да сваки Србин учини највеће дело и принесе највећу жртву што може, сад је време најплеменитије утакмице.

Срби и Српкиње широм целог Српства, нађите се у невољи својој браћи и помозите оне, који су допали беде и оскудице, помозите их прилозима

у новцу, стварима, храни, оделу и, уопште, чим ко може. Помозимо их сви колико највише можемо; помозимо их брзо и – помоћ Божја неће изостати.“¹

Предузети су кораци да се свуда по Србији образују пододбори да скупљају прилоге у новцу и у стварима.

Одбор је наставио са радом и у Другом балканском рату. Организација је била иста као и за време претходног рата. Народу се прогласом обратио 20. јуна 1913. године. Позвани су сви пододбори да одмах почну са прикупљањем прилога у новцу и стварима. Позвани су сви Срби и Српкиње који су остали код својих домова да олакшају патње и трпљење пострадалих у рату и њихових породица.

„Нека сваки приложи колико може – вели се у прогласу, и нека подејствује да и други приложе према своме стању. Добро ће доћи сваки прилог, било у новцу, или у оделу, у болничком материјалу, у платну, тканинама, житу, стоци и др.

Срби и Српкиње,

Српска победа у овој наметнутој нам тешкој борби зајемчена је већ и самом праведношћу српске ствари. Божја правда и помоћ на нашој су страни. Но ово сазнање не треба да нас успава, но треба да нас још већма ободри на прегаоштво и самопожртвовање.“²

Управа Главног одбора је одржала прву редовну седницу 2. октобра. На седници је решено: „1. Да се о постању Одбора извести Краљевска Влада; 2. Да се проглас пошаље свима општинама и полицијским властима, молећи их за помоћ; 3. Да се имена приложника штампају у „Српским Новинама“; 4. Да се обрати за помоћ свима хуманим друштвима; 5. Да се замоли г. Министар Грађевина за 5 сталних бесплатних железничких карата за изасланике Управе; 6. Да се у седнице Управе позивају и председници секција; 7. Да се набаве шиваће машине, како би се убрзао рад у II секцији; 8. Да се I секција прошири, те да се приложи што пре прикупе; 9. Да се у споразуму с г. Министром Унутрашњих Дела потпомажу они који су у прво време до Турскога зулума пребегли у Србију; 10. Примљен је предлог III секције да се у крајеве где се налазе породице пребегле у Србију, пошљу као изасланици Главног Одбора г. Захарија Поповић и г. Драгутин Димитријевић и

¹ Правила Главног одбора Краљевине Србије за помоћ војним обвезницима и пострадалима у рату, *Гласник Православне Цркве у Краљевини Србији*, год. XIII, бр. 20, 1912, 316-318; Народу српском – проглас Гл. добротворног одбора, *Весник Српске Цркве*, 1912, 839-840; Главни одбор за помоћ ратницима и њиховим породицама, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 225, 1912, 1226; П. Пузовић, Улога Цркве и свештенства у Балканским ратовима (Деведесет година од стварања Балканског савеза), *Прилози за историју Српске православне цркве* 3, Фоча 2006, 182-183.

² *Весник Српске Цркве*, 1913, 414-415; *Гласник Православне Цркве у Краљевини Србији*, год. XIV, бр. 13, 1913, 225-226; П. Пузовић, *нав. дело*, 184.

да се њима да 3.000 динара, како би одмах на лицу места могли помоћ да дају; 11. Да се преко штампе објаве имена скупљача прилога; 12. Да се моле новчани заводи за прилоге; 13. Да се за скупљање прилога установе нарочите признаничне књижице, које ће оверити председник; 14. Да се придаду магационерима као помоћници: Милорад Ђукановић, Срећко Стевановић, учитељ, г-ђица Катарина Тешићева, учитељица и г-ђица Иконија Кандићева, учитељица“.³

Према одлуци Главног одбора Захарија Поповић и свештеник Драгутин Димитријевић изаслани су у Копаонички срез да се на лицу места увере о броју пострадалих од Турака и Арнаута. Изасланици су кренули на пут 11. октобра. У међувремену је митрополиту Димитрију предато 1.000 дин. у злату, прилог краља Петра Главном одбору за погорелце око Блажева у Копаоничком срезу. Посетивши овај срез, уверили су се да је спаљено неколико села и заселака, али да су се избеглице у Србију по ослобођењу вратили у своја родна места. У збегу је остало још 28 породица којима су изасланици предали као помоћ 280 дин., свакој породици по 10 дин. Краљева помоћ Копаоничанима подељена је овако:

4 породице добиле су по	9 дин.
2 „ „	8 „
34 „ „	17 „
37 „ „	10 „

После Копаоничког среза Поповић је посетио Рашку, где је на име помоћи поделио 500 динара, а Димитријевић је отишао у Лесковац и Врање и уверио се да тамо није потребна помоћ.⁴

Главни одбор је посебно водио бригу о рањеницима. Болницама је подељена помоћ преко 10.000 дин. Митрополит Димитрије као председник Главног одбора посетио је скоро све болнице упутивши рањеницима речи утехе. Његовом примеру следили су сви чланови Управе. Одбор је давао помоћ како рањеницима, тако и њиховим породицама. Супрузи једног рањеника, који је умро у болници у Београду, Митрополит је као председник Одбора дао 100 дин. и много ствари за петоро сирочади. Другом тешко рањеном војнику из Велике Плана, који је имао шесторо деце, Одбор је дао помоћ од 100 дин., а Љубомир Давидовић, председник Београдске општине, 30 дин.⁵

Главном одбору стизале су вести да у новоослобођеним крајевима има много страдалника и сиротиње. Због тога је изаслан у Скопље потпредседник Одбора др Богдан Гавриловић, ректор Универзитета, да провери те ве-

³ Рад Главног Одбора, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 265, 1393.

⁴ *Истио*, бр. 266, 1396-1397.

⁵ *Истио*.

сти. Из његовог извештаја се види да у околини Скопља има много српске и арнаутске сиротиње, коју помажу у хране Општина и нове државне власти. По његовом мишљењу, због ратних прилика тамо, Одбор не може трезнито да помогне, поготово што је Врховна команда забранила прелазак преко границе свима осим оних који границу прелазе по војном задатку.

Нови издаци за Главни одбор настали су по отпуштању прездравелих рањеника из болнице, који су имали потребе за оделом, обућом и новцем. Први рањеник по изласку из болнице обратио се за помоћ 25. октобра 1912. г. Од тога дана Главни одбор је помогао 2250 прездравелих војника и у ту сврху издао 10.730 динара. Осим прездравелих рањеника, Главном одбору су се обраћале за помоћ и породице сиромашних обвезника, нарочито жене и деца чији су мужеви, односно очеви погинули.⁶

Беседе и молитве свештенства

Улога Цркве у овим судбоносним данима била је велика. Није свештенство само скупљало прилоге за нашу војску, већ је и у беседама снажно подржавало ослобођење наше браће у Старој Србији и Македонији. Многи сматрају да су беседе митрополита Димитрија из овог времена његове најбоље беседе. Посебан одјек је оставила беседа изговорена приликом освећења Краљеве задужбине на Опленцу 23. септембра 1912. г. „Много је жртава наш народ поднео, вели митрополит Димитрије, и много крви пролио бранећи туђинске господаре, да би код њих стекао за себе правде и мирно огњиште, али му је за све то плаћено само црном неблагодарношћу. Сад је настало време да се, по угледу на славнога Вожда и његове јунаке, поуздамо само у своју сопствену снагу, и да потражимо своју браћу изван граница нашега садашњег државнога дома.“ Проповед је завршио речима: „Нека Господ над силама подари војсци нашој снагу непобедну и оружје њено нека благослови да буде победоносно у борби за ослобођење наше браће.“⁷

Уочи објаве рата 4. октобра 1912. г. митрополит Димитрије је упутио епископу нишком Доментијану телеграм следеће садржине: „Сутра 5 ов. м. у Вашој катедрали, а и уосталим црквама Ваше Епархије, нека се одслужи служба са молепствијем за успех српског и хришћанског савезничког оружја“.⁸

По наређењу митрополита Димитрија, на дан објаве рата 5. октобра у целој Србији служене су литургије са молепствијем за победу српског и савезничког оружја. Митрополит је наредио да се на Литургији на Великом входу „редовно после молитве за Краља нашег и Његов Краљевски Дом,

⁶ *Истио*, бр. 268, 1402.

⁷ *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 20, 1912, 308-310.

⁸ Црква и историјски дани у Нишу, *ГПЦ у КС*, *лог.* XIII, бр. 22, 1912, 337-339.

још спомињу Краљ Црне Горе Никола, Краљ бугарски Фердинанд и Краљ грчки Ђорђе, као врховни господари наше савезничке војске“. На Великом входу додата је и прозба: „Благочестивија војеначалници и све христољубивоје воинство наше и воинство сојузников наших...“⁹

Митрополит Димитрије је 5. октобра служио Литургију у Саборној цркви у Београду. На крају Литургије и молепствија у беседи је нагласио да наша војска иде славном Косову да се поклони „јуначким сенима честитог кнеза Лазара, Милоша Обилића и других храбрих витезова, који с њима изгинуше, да вечно живе. Идемо светој Патријаршији, древном дому српске наде и утехе. Идемо величанственим Дечанима, да се поклонимо праху побожнога Краља Дечанског. Идемо славној Грачаници, да поменемо витешкога краља Милутина. Идемо дивном Скопљу да потражимо сјајни престо силнога Душана. Идемо граду Прилепу, јуначкоме гнезду Краљевића Марка... Тамо идемо, јер нас тамо чекају наша браћа, која даље не могу без нас опстати, нити ми без њих. Тамо идемо и тамо ћемо Божјом помоћи остати! Тамо ће наши јунаци побости заставу са двоглавим белим орлом, који ће својим моћним крилима разагнати петстолетну густу таму ропства, да се нашој браћи поново јави сунце слободе, просвете и напретка.“¹⁰

Истог дана је епископ нишки Доментијан у Катедралном храму у Нишу служио Литургију са молепствијем за победу српскога оружја. У беседи је казао да је куцнуо час да ми „пређемо у класичне пределе наше старе славе, сјаја, величине и гордости, у Немањину Ст. Србију и Душанову Македонију, те да станемо на браник правде и заштитимо нашу браћу, која је вековима сматрана за бесправну; а за невино изгинуле, незаштићено исечену, будемо праведно оруђе божанске казне“.¹¹

Краљ Петар је са принцем Ђорђем, Николом Пашићем, председником Владе, генералом Радомиром Путником и другим пратиоцима стигао у Ниш после подне 5. октобра 1912. г., где је саопштио објаву рата Турској. Епископ Доментијан са свештенством дочекао је Краља у Саборној цркви и овде га у краткој беседи поздравио. Краљ је у Нишу остао до 8. октобра, када је отпутовао у Врање да би био ближе ратишту. Дан раније, 7. октобра у Саборној цркви у Нишу служена је света архијерејска Литургија са молепствијем, на којој су били присутни Краљ, министри и Главни ђенералштаб. Обраћајући се Краљу епископ Доментијан каже: „Нека Господ благослови и помогне Вама, Господару, и Вашим савезницима и Вашим војскама, да започето свето дело славно извршите уз припомоћ ваших помагача, за славу, сјај, напредак и величину Словенства и Православља и да то дело као златну страну напишемо на страницама својих историја“.¹²

⁹ Наредба Њ. Високопреосвештенства, ГПЦ у КС, год. XIII, бр. 20, 1912, 318-319.

¹⁰ Беседа на дан објаве рата, ВСЦ, 1912, 982-984; ГПЦ у КС, год. XIII, бр. 20, 1912, 307-308.

¹¹ Исто, бр. 22, 337-339.

¹² Исто, 339-340.

Великог значаја на буђењу националне свести код народа и подизању морала код наше војске имале су и беседе свештеника. Доносимо извод из једне такве беседе свештеника Светозара П. Ивошевића, изговорене 7. октобра 1912. године у Белосвцима: „Ми смо се, драга браћо, сакупили овде у овај свети храм да принесемо молитве Богу за победу дуго чекане наше и балканске хришћанске војске. Многима су од вас у свети бој за ослобођење Српства отишли синови, браћа, мужеви, родитељи и хранитељи, стричеви и остали мили и драги те су због тога сигурно многи забринути и ожалосћени. Но, ја вас, драги моји, као свештеник и чувар душа ваших у име свете вере и цркве наше, молим, да у овим светим данима не будете забринути и жалосни већ радосни и поносни. Јер, они су отишли у бој за свету ствар Србинову; отишли су да узму не туђе, већ своје; отишли су да освете тужно Косово наше српско и да напаћеној браћи нашој однесу сунце слободе“.¹³

На војнике су говорима нарочито утицали војни свештеници. Храбрећи војнике и истичући оправданост рата подизали су морал у јединицама. Јован Јевтић, свештеник Х пука, обратио се војницима 9. октобра 1912. године на Косову следећим речима: „Векови су чекали на овај тренутак, векови су чекали на вас и ваше јунаштво, ево тренутка где ћемо показати целом свету да у нама тече крв наших предака.

Ово дивно а до пре неки дан тужно Косово, раширило је своја крила и прима нас говорећи: напред! Још има браће која на вас жељно очекују“. Говор је завршио: „Наша борба значи борбу за правду, на живот и опстанак нашој браћи, која говоре језиком којим ми говоримо, која мисле и осећају као ми, и који воле слободу, мир и живот као што ми волимо“.¹⁴

На дан свете Петке Параскеве 14. октобра 1912. године у Саборној цркви у Београду служио је Свету литургију митрополит Димитрије са шест свештеника и три ђакона. На литургији је узнешена топла молитва за победу српског оружја, молитва захвалности за сјајне успехе српске војске и молитва благодарности за оздрављење руског престолонаследника. Литургији су присуствовали кнез Павле, чланови владе, руски посланик Хартвиг са породицом и руски лекари и болничари. На крају литургије и благодарења Митрополит је у краткој беседи упутио архипастирски благослов браћи Словенима, захваливши им на симпатијама, љубави и њиховој потпори „коју у овим судбоносним данима указују српском народу.“ Нарочито је поздравео руске лекаре и болничаре за њихову свесрдну „готовост и помоћ коју хитају да укажу“. Митрополит је указао на пожртвованост наших добровољаца, од којих је једна нова чета била на литургији тога дана и после службе положила заклетву верности Краљу.¹⁵

¹³ Беседа на молепствију за победу српске војске, *ВСЦ*, 1912, 988-990.

¹⁴ Беседа војницима Х пука, *ВСЦ*, 1912, 987-988.

¹⁵ Свечана служба Божја, *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 20, 1912, 319.

Десет дана касније Радован Ђ. Димитријевић, свештеник при шумадијском артиљеријском пуку „Танаско Рајић“ у Крагујевцу је при поласку војске са зборног места рекао: „Браћо, нашем српском дуготрпљењу дошао је крај. Куцнуо је час да у име културе и цивилизације с оружјем у руци истерамо из класичне земље Србинове Турке, те вековне непријатеље наше. Две слободне сестре Краљевине: Србија и Црна Гора са својим савезницама Бугарском и Грчком кренуле су своје војске да очисте лепо и плодно Балкан од Азијата. Сад ил' никад дело ослобођења, започето под бесмртним Вождом, наставља се да се доврши“.¹⁶

У Божићној посланици 1913. године митрополит Димитрије говори о приликама у којима се наш народ нашао. Они који су се одазвали позиву отаџбине оставивши своје породице, домове, имање „односе са собом своје највеће благо – свој живот да га драговољно жртвују на бојном пољу за одбрану своје отаџбине и за издавање своје браће од страшног ропства. Доиста од такве жртве и таква самопрегоревања не може бити већег. Па ето и наши дични војници, ваши синови, ваша браћа, ваши најближи сродници и одмена, показаше се у садашњем рату неустрашиви јунаци, жудни да пролију своју крв и да положи свој живот за свето народно дело. Многи су од њих оставили своје јуначке кости на бојноме пољу и неће се више с вама видети. Многи су обилато пролили своју јуначку крв и допали тешких рана, па нестрпљиви чезну да се час пре извидијају, те да се опет врате у љути бој. Њиховом јунаштву диве се данас цео свет, а наше срце је пуно утехе, јер је њихова проливена крв учинила да се наше српско име надалеко чује и прославља, и још к томе да се оствари наша вековна жудња, да наше старе земље, наше Косово и наше старе светиње опет буду наше, и да се наша браћа после тешких патња у пет стотина година опет с нама загрле, и да опет с нама заједно у једној држави живе и напредују.“¹⁷

Да би се помогло домовима сиромашних обвезника и ратним страдалницима митрополит Димитрије саветује домаћинима који су остали код куће да у ратним годинама прославе своју крсну славу што скромније и са што мање трошкова. Нека само славски колач освете и прережу а гозбе и раскошна примања да изостану. „За сада је довољно да се поједини домови, кад им слава дође, сете домова сиромашних обвезника и ратних страдалника и да колико могу приложе да се њима помогне.

Нека су уверени православни Срби, да ће њихове молитве ове године бити особито угодне, ако на овај начин своју славу прославе“.¹⁸

¹⁶ Реч војсци при поласку са пуковског зборног места у рат, *ВЦЦ*, 1912, 984-986.

¹⁷ *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 24, 1912, 370-371.

¹⁸ Савет митрополитов свима православним Србима у Србији, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 229, 1912, 1242.

Скупљање прилога за војску и народ

Свештенство је активно учествовало у прикуљању прилога за војску и породице пострадале у рату. Значајна новчана средства, осим других ствари, за нашу војску, дали су манастири и цркве, као и поједини свештеници лично. Новчана средства, као и друге ствари Главни Добротворни Одбор слао је преко својих изасланика, најчешће преко свештених лица, до крајњих граница које је посела наша војска. У штампи је забележено да су београдски свештеници још пре објаве рата за потребе наше војске сакупили 1.000 динара.¹⁹ Митрополит Димитрије је дао прилог у износу од 300 дин.²⁰ Године 1912. и 1913. манастири, цркве и свештеници београдске архиепископије предали су значајна новчана средства Главном Одбору као помоћ рањеницима и пострадалим у рату.²¹

¹⁹ Црква у служби отаџбине, *ВСЦ*, 1912, 1014-1017.

²⁰ Приложници Главном Одбору, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 231, 1912, 1253.

²¹ Црква св. ап. и јеванђелиста Марка 10.000 + 5.000 + 2.000 дин. из касе; са таса цркве св. Марка 10,15; Саборна црква 500 + 100, са таса 162,15 + 72,25 + 47,60; Вазнесењска црква 1.000 + 52,20; црква св. Николе на Новом Гробљу 800; црква вождовачка 50; црква белопоточка 50; црква параћинска 50 + 500; манастир Раковица 1.000 + 500 + 50 + 100; професори Богословије Св. Саве 100; црква Св. Саве у Београду 150 + 50; црква ћупријска 1.000; црква врчинска 2.000; црква рипањска 100; управа топчидерске цркве 50; црква умчарска 38; манастир Манасија обећао са скупљеним прилогом 1.000; манастир Јошаница 600; црква азањска 500; манастир Туман 200; црква вел. градишка 200 и скупила прилога 2.487; црква крњевска 200 + 200; црква миријевска 50 + 50; манастир Раковица 500; црква селевачка 2.000; црква ивковачка 50; црква кисељевачка 60; црква баничинска 55; манастир Раваница 1.000; црква паљанска 50; гложанска парохија 40,60; Сава Миловановић, парох у име своје цркве 61; црква Ружица 600 + 300; црква вел. планска 200; стара црква пожаревачка 300; црква грабовачка 100; црква гложанска 120; црква шапинска 230; црква бељинска 1.000; капела дорћолска 200; црква нимничка 500; црква костолачка „Рукумија“ 710 + 210; црква вел. градишка 200; манастир Манасија „Друштву црвеног крста“ 48; црква паланачка 135; манастир Горњак 200 + 200; црква конатичка 100; манастир Витовница 400; црква вранићка 100; црква моштаничка 61,80; црква барајевска 26,28; капела трешњевачка 50; црква дреновачка 50; црква липска 100; црква смедеревска 150; црква врновска 100; црква свилајначка 100; црква томићка 200; црква медвеђска 40; друга парохија паланачка 58,50; стара јагодинска црква 500; црква бошњачка 100; црква варваринска 500; манастир Каленић 200 + 30 + 100; црква голубачка 25 + 5 дин. видовдански дарак; црква браничевска 20; кушиљевска црква 50; ореовичка црква 30; баричка црква 100; жагубичка црква 87,60; црква шабачка са таса црвеном крсту 125,25 + 97,60; Друштво Св. Саве у Београду 3.000; црква браничевска 20; црква чумићка (округ крагујевачки) 125; (*ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 20, 1912, 319; бр. 21, 334; бр. 22, 349; бр. 24, 383; *ВСЦ*, 1912, 1014-1017; Приложници Главном Одбору, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 240, 1912, 1293; бр. 245, 1313; бр. 248, 1325; бр. 269, 1410; бр. 262, 1380; бр. 267, 1401; бр. 268, 1402; бр. 268, 1406; бр. 289, 1488; год. LXXX, бр. 12, 1913, 48; бр. 18, 72; бр. 21, 84; бр. 46, 183; бр. 54, 215; бр. 66, 263; бр. 96, 382; бр. 99, 394; бр. 107, 427; бр. 128, 511).

Прилози свештеника: др Николај Велимировић, јеромонах 110 + 50; Танасије Вучићевић, свешт. Из М. Пожаревца 22; Стеван Веселиновић, прот. Ректор Богословије 144; Михаило И. Поповић, протојереј 20 + 10; Љубисав Поповић, протођакон 10 + 5; Никола Д. Божић, протојереј 50; Владимир Петровић, свештеник 10 + 5; Љубомир Митровић, свештеник 50; Велимир Марковић, свештеник 50; Михаило Поповић, свештеник 30; Војислав Јанић, ђакон 50; Радивоје Маринковић, службеник митрополије 10; Светозар Стојковић, ђакон 10;

Један број цркава и свештеника приложио је одређена новчана средства Београдској општини за породице сиротих војних обвезника. Поменућемо неке приложнике: митрополит Димитрије 100 дин; каса цркве Св. Марка 1.000; братство манастира Јаска 600; каса Београдске Саборне цркве 200; протојереј Алекса Илић 130 и свештеник Веља Марковић 20.

У скупљању прилога у новцу и другим стварима војницима и њиховим породицама истакло се и свештенство Жичке епархије. У друштву Црвеног крста истицали су се свештеници чланови тога друштва: Сретен и Димитрије Михаиловић, Сретен Ђукнић, Веља Белопавловић и Љуба Ђурић. У прикупљању прилога нарочито се истицао прилипатички свештеник Михаило Д. Протић.

Свештенство Жичке епархије прикупило је од верника 71,85 дин. док су Цркве у жичкој епархији приложиле Црвеном крсту на име помоћи породицама сиромашних војних обвезника око 18.500 дин.²²

Здравко Исаиловић, ђакон 10; Драгутин Димитријевић, свештеник 30; Радисав Гавриловић, ђакон 20; Владимир Стаменковић, свештеник 20; Данило Моргановић, свештеник 5; Петар Петровић, свештеник 10; Стеван Пајевић, свештеник 10; Трајко Милошевић, протојереј 50; Игњат Миљивојевић, свештеник 32; Марко Кузмановић, свештеник 20; Панта Драгојевић, свештеник 3,50, прикупио од парохијана 8,60; Петар Поповић, свештеник прикупио од парохијана из Влашке 3 + 2; Љубомир Божићевић, свештеник 20; Милоје Петровић, свештеник 20; Добросав Ковачевић, протојереј 50; Михаило Милићевић, свештеник 10; Василије Бранковић, свештеник 10 + 10; Гаврило Милошевић, свештеник 10; Марко Петровић, протојереј 100; Петар Милојевић, протојереј 30; Светозар Цветковић, протојереј 10; Петар Летић, свештеник 30; др Николај Велимировић, реромонах за Црвени Крст 6; Гаврило Милошевић, свештеник за Црвени Крст 6; Никола Д. Божић, протојереј за Црвени Крст 6; Марко Петровић, протојереј за Црвени Крст 6; Стева Веселиновић, протојереј за Црвени Крст 6; Јосиф Цвијовић, свештеник за Црвени Крст 6; Марко Кузмановић, свештеник за Црвени Крст 6; Драгутин Димитријевић, свештеник за Црвени Крст 6; Владимир Петровић, свештеник за Црвени Крст 6; Љубомир Митровић, свештеник за Црвени Крст 6; Петар Милојевић, протојереј за Црвени Крст 6; Владимир Пошић, свештеник 110,20; Михаило Марковић, протојереј 20; Милош Марковић, протојереј 15; Панта Драгојевић, свештеник 3,50; игуман манастира Каленића Никон 10 + 30; јеромонах Доситеј, сабрат манастира Каленића 5; Драгомир Милосављевић, свештеник 10; јеромонах Сергије, старшина манастира Тумана 15 + 10; Никола Поповић, свештеник прикупио 163,60; Никола Трифуновић, свештеник београдски 30; свештеник среза таковскога 60; намесник бољевачки 123,20; Милорад Поповић, свештеник из Барошевца 20; Драгутин Баралић, свештеник 5; Живан Средојевић, свештеник 2; Радосав П. Симић, свештеник 10; Радисав Нешовић, свештеник 10; Радован Петровић, свештеник из Вел. Плана 92, 60; Божа Јовановић, свештеник из Аранђеловца; Максим Марковић, свештеник из Плана; (Параћин) 100; Милан Љ. Поповић из Кладара 106,50; Славко Павловић, свештеник 10 дин. у злату; Бошко Симић, свештеник копатички срез посавски окр. Београдски прикупио од свечара 35,70; Божидар Николић, свештеник из Београда 15; Михаило Милићевић, свештеник 5; старшина манастира Миљкова прикупио 220; Стеван Влајковић, свештеник из Баћевца 10; Велимир Тодоровић, свештеник из Брезовца 13; (Приложници Главном Одбору, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 231, 1912, 1253; бр. 233, 1261; бр. 234, 1269; бр. 261, 1371; бр. 268, 1406; бр. 289, 1488; бр. 289, 1489; год. LXXX, бр. 12, 1913, 48; бр. 40, 160; бр. 47, 186; бр. 46, 183; бр. 53, 211; бр. 54, 215; бр. 71, 363; бр. 95, 379; бр. 96, 382.

²² Манастир Студеница 200; чачанска црква 100 дин.; аранђеловачка 90; тополска 5.000; брезовачка 100; рачанска 400 + 93,80 + 59,40; јарушичка 1.500; влакчанска 20 + 10; бањска 200

Председник Црквеног Добротворног Одбора епархије Нишке био је епископ Нишки Доментијан. Он је Добротворном Одбору приложио у новцу 100 дин., 4 кошуље, 5 марама, 6 пешкира и 12 пари чарапа. Цркве и свештенство Нишке епархије су такође поред новца прилагали: чарапе, кошуље, пешкире, марамице и друге ствари.²³

+ 100; бањска за Црвени Крст 100; жежевичка 200; трнавска 1.000; ужичка 4.000; мајданска 20; стапарска 431,30; дубска 300 + 200; прилипачка 380; брусничка 257; љутовничка 400; каранска 1.200; манастир Рача 10.073 + 2.000; 35 п.д; грлишка 90; заграђска 10; васиљска 31,40; таковска 10; Аћим Вучковић, свештеник из Влакче 10; Љуб. Поповић, протојереј прикупио од свештеника среза таковског 14; свештенство среза Таково 60; (*ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 21, 1912, 334; бр. 22, 349; бр. 24, 383; год. XIV, бр. 8, 1913, 140-141; *Српске Новине*, год. LXXX, бр. 54, 1913, 215; бр. 96, 382; бр. 99, 394; бр. 101, 402; бр. 117, 467; бр. 174, 710; бр. 128, 511).

²³ Црква у Александровцу 2.000; Сотир Поповић, свештеник вртишки 10 дин, једне чарапе и један пешкир; Милан Поповић, свештеник вртишки 11,20 дин., један пар чарапе и један пешкир; Петар Икономовић, протојереј у Нишу прикупио је 2,60 дин., 3 кошуље, троје гаћа, 34 пешкира, 14 пари памучних чарапа, две марамице и једну навлаку за јастук; Илија Поповић, намесник белопаланачки 6 пари чарапа; црква лесковачка св. Илије 20 дин., 6 парчади платна, 12 пешкира; црква лесковачка св. Богородице 30 + 300 дин., 8 парчади платна, 4 пешкира; Ђорђе С. Камперслић, свештеник 5 дин., 4 пара чарапа, 2 пешкира; Милун Ј. Стојадиновић, свештеник 5 дин, 1 пар чарапа, 1 пешкир; Михаило Т. Поповић, свештеник 10 дин, 2 пара чарапа; Трандафило Коцић, ђакон 5 дин; црква рударска 10 дин, 20 парчади платна, 18 пешкира; Мих. Тасић, свештеник 10 дин, 4 пара чарапа; Мих. Игњатовић, свештеник 5 дин; парохија турековачка 17 парчади платна, 12 пешкира; Јанићије Калуђоровић, свештеник 10 пари чарапа; парохија бабичка 84 парчета платна, 34 пешкира, 1 кошуља; свештенство врањско 143,11 дин, 195 пешкира, 67 пари чарапа; 12 кошуља, 7 гаћа, 1 чаршав, 1 капут; Онуфрио Поповић намесник власотиначки прикупио је 20 пари чарапа, 5 пешкира; Тадија П. Костић, протојереј 10 дин, 10 пари чарапа, 1 кошуљу; Светислав Жујовић, протојереј 10 пари чарапа; Аранђел Поповић, свештеник 5 пари чарапа; Ђорђе З. Јовановић, свештеник 5 пари чарапа; Аврам Миловановић, протојереј 5 пари чарапа; Милан Ђорђевић, свештеник 3 пара чарапа; Аврам Јовановић, протојереј 8 пари чарапа, 10 пешкира; Алекса Михаиловић, свештеник 8 пари чарапа, 10 пешкира; Петар Ђорђевић, свештеник 15 пари чарапа; Драгутин Пешић, свештеник прикупио 50 дин, 30 пари чарапа, 182 пешкира, 10 кошуља; Атанасије Поповић, намесник лижнички 17 пари чарапа, 2 кошуље, 5 пешкира; Милут. Коцић, ђакон прикупио у Нишу 179,40 дин, 32 кошуље, 31 гаће, 134 вунене чарапе, 206 пешкира, 1 марама; Мих. Недић, протојереј прикупио у Пироту и околини 103 пара вунених чарапа, 10 пари памучних чарапа, 7 кошуља, 18 парчади платна, 6 пешкира, 1 кануру канапа, Милан Миљковић, свештеник прикупио 126 пари чарапа, 5 рукавица, 23 кошуље; Христодор Тасић, свештеник винарачки 10 дин, 20 пешкира, 3 пара чарапа; црква кумаревска 50 дин, 25 комада платна; Петар Цветковић, свештеник богојовачки 6 дин; Петар Вељковић, свештеник лесковачки 3 дин; Ђорђе Поповић, свештеник брестовачки 10 дин, 15 комада платна, 18 пешкира, 8 пари чарапа; Васа Станковић, свештеник јашоњски 20 дин; црква бабичка 10 дин; Здравко Поповић, свештеник бабички 5 дин; врањско свештенство: 140 пешкира и марамица, 14 пари чарапа, 5 кошуља и 2 гаће; прота округа пиротског прикупио је: 20 пари чарапа, 3 кошуље, 3 гаће, 9 ком. Платна, 22 пешкира, 3 марамице; Драгомир Марић, богослов 1 дин; протођакон Светомир Станковић, секретар нишког духовног суда 5 дин; манастир св. Роман 5.000 кг. Кукуруза; Аранђел Стојановић, свештеник оравички 10 дин; црква буношка 30 дин; Гавра Поповић, свештеник буношки 20 дин, 9 ком. Платна, 5 пари чарапа; црква д. стопањска 100 дин; Јован М. Поповић, свештеник из Пирковца 30 дин; Атанасије Ђорђевић, свештеник из Извора 30 дин; Никола Божиновић, свештеник из Лалинца 30 дин; Светолик В. Антонијевић, свештеник из Црнаљевице 20 дин; Вуло Мило-

Епископ Тимочки Мелентије (Вујић), приложио је главном одбору 100 динара.²⁴ Његовом примеру следовале су цркве и свештенство Тимочке епархије.²⁵

Помоћ су скупљали и слали Главном Добротворном Одбору свештеници и српски народ из других крајева Српства, који су још били под туђинском влашћу. Патријарх Карловачки Лукијан (Богдановић) послао је 5.000 круна; Гаврило (Змејановић), епископ Вршачки 1.000 дин., Георгије (Летић), епископ Темишварски 535 дин., др Јован Радивојевић, свештеник из Турије 100 + 1070 динара. Братство манастира Гргетега 100 дин., Јован Вучковић, ректор Карловачке богословије 200, колегијум Карловачке богословије 100. Ученици богословије у Сремским Карловцима седам дана нису јели месо и тако су уштедели 347,20 круна, коју суму су послали за наше рањенике + 364,56; свештеници Саборне цркве у Карловцима 39,30; Бранко Ивановић, свештеник из Белог Брда 600,88 круна; Арсеније Митрић, свештеник острвски 6 круна. Градови из Далмације су послали око 20.000 круна. Братство манастира Хиландара 954,60; јеромонах Киријак, сабрат манастира Хиландара приложио је 6 динара.²⁶ Српско подворје у Москви послало је 1.000 дин. а архимандрит Михаило (Урошевић), настојатељ подворја у Москви, 200 динара.²⁷ Свештеник Ф. Средановић прикупио је у Кансас Сити у Америци 177,60 дин.²⁸

Срби у Сарајеву основали су Одбор од највиђенијих људи под предњаштвом познатог родољуба Глигорија Јефтановића. Одбор је 6. октобра 1912. године упутио проглас српском народу Босне и Херцеговине: „Српске Краљевине Србија и Црна Гора загазиле су у крвави рат. Наша браћа у Црној Гори и Србији устала су, да оружјем у руци притеку у помоћ потиште-

јевић, протојереј из Сврљига 12 дин; Милан Вучковић, свештеник из Манојанце 10 дин; манастир Вратна 100 дин; манастир Суводол 100 дин; манастир Буково и црква трнавска 1282,30 дин; манастир Буково 7. 123 дин; заступник врањског проте са свештенством 143; Стаменко М. Стојковић, свештеник 12; Бошко А. Симић, свештеник прикупио на св. Никољу од свечара 12,35 (Списак приложника „Црквеном Добротворном Одбору“ у Нишу за помоћ војним обвезницима и пострадалим у рату, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 249, 1912, 1329; бр. 252, 1341; бр. 260, 1373; бр. 264, 1389-1390; год. LXXX, бр. 5, 1913, 19; бр. 12, 48; бр. 54, 215; бр. 116, 462; бр. 117, 467.

²⁴ *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 242, 1912, 1401.

²⁵ Црква белопоточка срез заглавски округ тимочки 114,20 +47; читлучка 30; мајданпечка 361,70; сиколска 66,89; грљишка 90; васиљска 31,40; заграђска 10; црква црковичка у Врмци ср. Сокобањски 10; душановачка 30,15; кобишничка 134,50; радујевачка 80; Велимир Прокић, свештеник 10; Мата Кривокапић, свештеник 5; Манасија Поповић, свештеник 10; Павле Поповић, свештеник из Васиља 1,50; Драгољуб Поповић, свештеник 2; (*Српске Новине*, год. LXXX, 1913, бр. 56, 222; бр. 69, 274; бр. 101, 402; бр. 102, 406; бр. 110, 438; бр. 120, 478; бр. 124, 495; бр. 128, 511.

²⁶ Помоћ Српства, ВСЦ, 1912, 1017-1018; *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 267, 1912, 1401; бр. 290, 1492; бр. 260; 1373; 1913, бр. 71, 282; бр. 91, 363; бр. 99, 394; бр. 116, 462.

²⁷ Прилози Главном Одбору, *Српске Новине*, год. LXXX, бр. 12, 1913, 48.

²⁸ *Српске Новине*, год. LXXX, бр. 59, 1913, 234.

ним и немоћним, устали су да својом крвљу искупе слободу браће наше у постојбини Немањића, на тужном Косову Пољу, око царскога Скопља и Призрена.

Браћа наша поднијеће тешке, јуначке невоље што их рат собом доноси. Стотине и хиљаде наше браће даће своје животе за своју Отаџбину. Стотине и хиљаде задобиће љуте ране и поболиће се“.

У продужетку прогласа се указује на дужност човечанску, братску да се браћи помогне. „Наша помоћ, колико год велика била, биће малена, јер ће бити у новцу.

Ови прилози новчани показаће само нашој браћи да заједно с њима осјећамо, стрепимо, надамо се, и наша ће нас браћа разумети“.²⁹

Проглас свештенству Босне и Херцеговине потписали су свештеници Коста Божић као председник и др Томо Поповић као секретар 12/25. октобра 1912. године. У прогласу се између осталог каже: „Све на страну! Кућне и породичне бригае и друштвене обавезе, - све на страну – па се окренемо и чујмо гласове браће наше, којима помоћ треба.

Сваки у својој парохији – нека купи, нека тражи, нека иште, нека моли, али најприје нек` примјером предњачи“.³⁰

Међу онима који су помогли новчаним прилогом нашу војску био је и митрополит сарајевски Евгеније (Летица), који је дао 1.000 круна.³¹ Митрополит зворничко-тузлански Иларион (Радонић) упутио је посланицу свештенству и народу своје митрополије у којој позива „своју драгу паству, и свој мили и добри народ српски: да својим новчаним прилозима у што већој мјери притече у помоћ својој браћи у Србији и Црној Гори – рањеницима за свету и српску ствар.

У ту сврху позивамо парохијско свештенство и црквено-школске општине, да одмах саставе одборе да подијеле рејоне и без икаква одлагања зађу од куће до куће (нарочито по селима) од Србина до Србина као и на сваком састанку људи, па да прикупљају прилоге, а потом одмах их шаљу: Српском Кредитном Заводу у Тузли или у Сарајево: Српској Народној Банци уједно означивши на купону да је за Црвени Крст“.

Митрополит се нада „да ће сваки па и онај најсиромашнији Србин дати већи прилог него што може; јер је света, родољубива и човјекољубива и српска ствар за коју се даје“. Прилоге треба скупљати у тишини „без бучних говора, нарочито не треба то у цркви и с амвона чинити; треба се дакле клонити свега онога, што би могло повриједити осјетљивост овдашњих муслимана“.³²

²⁹ Дична Босна и Херцеговина, *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 21, 1912, 329; Српски народ у Босни и Херцеговини, *Српски Свештеник*, год. I, бр. 18. и 19., Сарајево 1912, 169-170.

³⁰ *Исјо*, 170-171.

³¹ Помоћ српства, *ВСЦ*, 1912, 1017.

³² Словенство за балканске државе, *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 21, 1912, 328-329.

Срби у Босни и Херцеговини су се одазвали на позив и прикупили су значајна новчана средства за нашу војску. У Сарајеву на једном састанку од неколико богатијих Срба скупљено је преко 30.000 круна а у Тузли на првом састанку 16.000 круна.³³ Према писању ГПЦ у КС 1. новембра 1912. године у Босни и Херцеговини скупљено је прилога за Црвени крст Србије и Црне Горе преко 150.000 круна. У Сарајеву је скупљено 54.000 к.; Мостару 40.000; Тузли 25.000 и Дубици 10.000. Један сарајевски грађанин обећао је дати за инвалиде 20.000 круна.³⁴

Поред скупљања новца жене на селу су плеле чарапе за српске борце док су Добротворне задруге Српкиња шиле рубље. Савез Добротворних задруга ангажовао је за тај посао преко стотину радница. Српски лекари држали су болничарски курс, који је похађало преко сто Српкиња. Многи лекари са др Круљем полазе у Србију.³⁵

Српска Црква и Срби у Босни и Херцеговини подржали су излазак Србије у првом Балканском рату на Јадранско море, чему се успротивила Аустрија. У Босанском сабору тројица митрополита, Петар (Зимоњић), Василије (Поповић) и Иларион (Радонић) потписали су 2. новембра 1912. године познату Декларацију Срба посланика у Сабору, у којој стоји: „Беспримерне жртве и сјајне победе српске војске и висок културни и државни живот Краљевине Србије потпуно оправдавају, да Краљевина заузме старе српске области које се шире све до обале Јадранског мора.

Држање Аусто-Угарске монархије која за антикултурне Арнауте тражи аутономна права и ако их Јужним Словенима у својој држави оспорава, која својим понашањем куша да забрани Србији, да ужива плодове својих сјајних побједа, изазивље највеће огорчење у свим слојевима српскога народа Босне и Херцеговине.

Изјављујући братске осјећаје и своје дивљење браћи у Краљевини Србији и Црној Гори, Срби, чланови босанско-херцеговачког Сабора, чине овим своју свету дужност, увјерени уједно, да тијем дају највреднији изражај данашњих осјећаја цијелога српскога народа Босне и Херцеговине“.³⁶

Главном Добротворном Одбору су прилагали и руски свештеници. Међу приложницима се помињу: Флавијан, митрополит Кијевски 1.000 рубаља; Јоаким, епископ Нижегородски и Артамански 328,33 и 327,32 дин. у злату; Сергије, епископ Ново-миргородски 100 дин.; свештеници Руске Цркве у руским посланствима: Алексције Малцов, протојереј 100 дин; Димитрије Јакшић, протојереј 100 марака; Никола Сахаров, свештеник 132, 30 дин.³⁷

³³ *Истио*.

³⁴ У Босни и Херцеговини велико одушевљење, ГПЦ у КС, год. XIII, бр. 21, 1912, 329.

³⁵ *Истио*; *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 231, 1912, 1252; бр.235, 1270.

³⁶ Срби из Босне и Херцеговине, ГПЦ у КС, год. XIII, бр.23, 1912, 362.

³⁷ Приложници Главном Одбору, *Српске Новине*, год. LXXIX, бр. 239, 1912, 1289; бр. 245, 1313; бр. 249, 1329; бр.290, 1492; год. LXXX, бр. 12, 48; бр. 69, 274, бр. 127, 506.

Било је и других цркава које су балкански рат сматрале оправданим. Таква је случај са Енглеском црквом. У листу *The Church Times* (Црквено време) од 17. јануара 1913. године пише: „То је најправичнији рат, који је икад вођен, рат, коме је сваки, и најпростији војник могао схватити повод и увидети разлог, рат за свету ствар, рат за слободу и праведан режим“.³⁸

Војни свештеници

Нису свештеници прикупљали само прилоге у новцу и у другим стварима већ су многи вршили дужност болничких свештеника. Њихова дужност је била да љубављу, поуком и уопште опхођењем помогну рањеницима и да учине све што је у њиховој моћи да се њихов тежак положај учини сносљивијим. Митрополит Димитрије је позвао постављене свештенике да што ревносније врше своје дужности. Нарочито је скренуо пажњу на славе рањеника, који не треба да осете да нису тај дан код својих кућа са својим породицама. Болнички свештеници су утврђивали потребе у оделу и новцу обвезника приликом изласка из болнице и те потребе потраживали од Главног Добротворног Одбора.³⁹

Један број свештеника из Жичке епархије био је ангажован при јединицама као војни свештеници. Међу војним свештеницима се помињу: Јован Јевтић, Радомир Кречковић, Владимир Лијескић, Душан Протић, Владимир Јеротић, Драгомир Смиљанић, Страхиња Љубичић, Сава Поповић, Андра Топаловић и Василије Нешић.⁴⁰

Било је свештеника који су добровољно вршили дужности при војним станицама. У војној станици у Чачку добровољно су радили као војни обвезници свештеници: Љуба Ђурић, Живојин Гл. Алексић и Ђакон Милош Јаковљевић; у Ариљу свештеник Алекса Јовановић; у Пожеги свештеник Витомир Видаковић; у Ужицу свештеник Лазо Поповић.

Војни свештеници у дивизијама и пуковима док је трајала војна обавеза носили су одело војних свештеника. Митрополит Димитрије је 29. новембра 1913. године издао наређење војним свештеницима, које гласи: „Они од свештеника, који као обвезници служе у војсци, могу носити одело војних свештеника само док су на војној дужности, а чим та дужност престане и врате се у парохију, дужни су одмах обући се у своје прописано одело. Који тако не учине биће подвргнути законској одговорности.“⁴¹

³⁸ Енглеска црква о оправданости балканског рата, *ГПЦ у КС*, год. XIV, бр. 2, 1913, 32.

³⁹ Болнички свештеници, *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 21, 1912, 334-335.

⁴⁰ Мирско свештенство Жичке епархије у служби отаџбине минулих ратова из 1912. и 1913. год., *ГПЦ у КС*, год. XIV, бр. 17, 1913, 318.

⁴¹ Распис Њ. В. П. Митрополита свештенству београдске архијерејске, *ГПЦ у КС*, год. XIV, бр. 3, 1913, 45.

Према непотпуним подацима у Првом балканском рату било је 118 војних свештеника а у Другом 140.⁴² Сачувани су подаци о изузетној храбрости појединих војних свештеника. Доказ о њиховој храбрости и пожртвовању су одликовања која су добили од Цркве и Државе. Многи су одликовани за храброст и ревносну службу орденима, споменицама, крстом милосрђа, златним и сребрним медаљама.⁴³

Један од оних који се истицао храброшћу јесте добровољни војни свештеник Срећко Остојић, прота из Врелаца. Посебну храброст је показао при опсади Једрена. Он је под кишом куршума и граната разносио муницију војницима у првим борбеним редовима. Његов командант, потпуковник Живојин Ј. Нешић, командант IV пешадијског прекобројног пука I позива Дунавске дивизије, предложио је да се прота одликује златном медаљом за храброст.⁴⁴

Много војних свештеника је у рату страдало: неки су рањени, неки су погинули, неки су од заразних болести умрли. Свештеник Јован Јевтић, парох калањевачки а у рату војни свештеник X пешадијског пука, рањен је у Љуми од заседе Арнаута. Пред сам рат погинули су свештеници: Данило Поповић, погинуо 4. октобра 1912. године на Врелу у борби са Арнаутима, а свештенике Петра Бачанина и Филипа Крсмановића су Турци заклали у новопазарском санџаку; Богдан Лалевић из Андријевице погинуо је у првим борбеним редовима при опсади Скадра; Михаило Јеврић, свештеник из Звездана, погинуо у Велесу као војни свештеник. Од заразних болести су умрли: Саво Кезић, војни прота, иако у поодмаклим годинама, учествовао је у борбама све док га болест није у постељу свалила из које није ни устао; Љуба М. Радивојевић, свештеник из Кушиљева, умро ја као војни свештеник у Нишу по демобилизацији војске; Милош Терзић, млади свештеник из Ваљева, умро као војни свештеник у Куманову од колере; Богосав Ковачевић, свештеник ореовички, округ подрињски, умро је као војни свештеник у Скопљу; Драгољуб И. Поповић, свештеник из Мозгова, умро од колере.⁴⁵

⁴² Михаило И. Поповић, *Историјска улоја Српске цркве у чувању народности и сиварању државе*, Београд 1933, 106.

⁴³ Епископ шабачки Сергије (Георгијевић) одликовао је 14. септембра 1913. године црвеним појасом за ревносну службу и учињене заслуге Отаџбини следеће свештенике: Василија Ј. Поповића, пароха ћелијског; Владимира З. Протића, пароха осечинског; Војислава Протића, пароха љубовићанског; Милана Дукића, пароха клењачког; Трајка Ковачевића, пароха Бан. Пољ. и Љубомира Милановића, пароха змињачког; 14. октобра исте године црвеним појасом одликован је за ревносну службу и заслуге учињене Отаџбини Љубинко С. Јеремић, секретар шабачког духовног суда. (*ГПЦ у КС*, год. XIV, бр. 19, 1913, 338; бр.21, 385; *ВСЦ*, 1913, 598). Златном медаљом за храброст одликовани су свештеници: Мата Кривокапић, Лука Марјановић и Милета Стојановић док је сребрном медаљом за храброст одликован јеромонах Јосиф Цвијовић, суплент Богословије Св. Саве. (*ВСЦ*, 1913, 701).

⁴⁴ Михаило Ј. Поповић, *циив. дело*, 104; Свештеник – јунак, *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 23, 1912, 368; год. XIV, бр. 8, 1913, 141; П. Пузовић, *циив. дело*, 184.

⁴⁵ Михаило И. Поповић, *циив. дело*, 163-164; Највећи дар роду свом, *ГПЦ у КС*, год. XIV, бр. 3, 1913, 47; бр. 22, 443; *ВСЦ*, 1913, 507, 714-716; П. Пузовић, *циив. дело*, 184-185.

Једна од жртава Балканских ратова јесте и епископ нишки Доментијан (Поповић). Обилазио је ослобођене крајеве, служио свете литургије, учио и тешио нашу ослобођену браћу. Посећивао је у болницама рањене и оболеле ратнике и делио им помоћ. У тој апостолској служби заразио се пегавим тифусом и умро 8. марта 1913. године.⁴⁶

Неки свештеници су се, негујући као добровољци оболеле и рањене војнике, заразили пегавим тифусом и умрли. Божа Поповић, свештеник из Паланке, неговао је оболеле војнике од пегавог тифуса у болници у Паланци. Заразивши се истом болести умро је у болници. Живојин Жујовић, свештеник из Чибутковице, неговао је оболеле војнике у лазаревачкој болници, где се заразио пегавим тифусом и умро. Ориген, јерођакон из манастира Манасије, добровољни болничар, умро је заражен пегавим тифусом у скопској болници. Александар Рачић, јерођакон из манастира Јошанице, умро је од пегавог тифуса као добровољни болничар у болници у Зајечару.⁴⁷ Овим жртвама треба додати имена свршених младих богослова Богословије „Св. Саве“, који су дали своје животе за ослобођење. Такви су били: Божидар Максимовић, Секула Васиљевић и Вукашин Бекчић.⁴⁸

Један број свештеника отишао је добровољно у комите и учествовао је у борбама. Поменућемо неке: Влада Ђурковић, свештеник из Лапова, јеромонах Јосиф Цвијовић, потоњи митрополит скопски и Секула Добричанин, који је сакупио 300 добровољаца и ставио их на располагање народној одбрани.⁴⁹

Из изложеног се може видети улога свештенства Српске Православне Цркве у рату за ослобођење своје неослобођене браће. Да је њихова жртва била велика, види се и по томе што су остављали породице незбринуте а себе док је рат трајао лишавали прихода. У јединицама су били не само молитвеници и проповедници свете истине и љубави за праведну српску ствар, него и ратници у првим борбеним редовима. Често су били и у горем положају од обичних војника. То је био разлог да се у штампи после рата

⁴⁶ М. Путниковић, Свештенство у служби отаџбине, *Наша Црква*, бр. 1, год. 2, Пожаревац 1914, 6; Михаило И. Поповић, *циџ. дело*, 162. Драгутин у монаштву Доментијан рођен је 24. октобра 1872. године у Соко Бањи. Основну школу је завршио у месту рођења а гимназију у Алексинцу. Семинарију и Духовну академију је завршио у Кијеву. У отаџбину се вратио 1901. године. У почетку је радио као писар у шабачком духовном суду а затим као вероучитељ у шабачкој гимназији. Замонашен је 14. септембра 1903. године у манастиру Петковица код Шапца. Једно време је био старешина манастира Боговађе, одакле је премештен 1904. године за наставника у Богословији Светог Саве у Београду. За Нишког епископа изабран је 19. априла 1911. године. У време Првог Балканског рата прикупљао је помоћ за војску и пострадале породице у рату. Помажући оболелим и рањеним војницима заразио се пегавим тифусом од чега је и умро. (Еп. Сава, Доментијан епископ нишки, *Српски јерарси од деветијој до двадесетјој века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996, 172).

⁴⁷ Михаило И. Поповић, *циџ. дело*, 164.

⁴⁸ М. Путниковић, *циџ. дело*, 7; *ГПЦ у КС*, год. XIV, бр. 22, 1913, 443.

⁴⁹ *ГПЦ у КС*, год. XIII, бр. 23, 1912, 368.

подигне глас за побољшање положаја војних свештеника. Међутим, убрзо је почео Први светски рат, тако да се у том погледу ништа није учинило. Без обзира што се стање војних свештеника није поправило, они су се у овим ратовима показали достојни својих предака, који су без страха умирали за крст часни и слободу златну.

Резиме: Црква и свештенство у Балканским ратовима чинили су све што је у њиховој моћи да помогну своје народу и својој земљи. Сви црквени органи стављени су у покрет. На челу покрета био је митрополит Димитрије (Павловић). Следећу пример митрополита Димитрија цркве и свештеници су приложили значајна новчана средства и друге ствари нашој војсци и пострадалим породицама у рату. Свештеници су били ангажовани као болничари по болницама и као војни свештеници по јединицама. Многи од њих су погинули на бојном пољу а неки су се заразили пегавим тифусом и умрли.

Значајну помоћ војсци и пострадалим породицама у рату пружили су Срби и свештеници из неослобођених српских крајева. Драгоцена је била помоћ руских епископа и свештеника, Српског подворја у Москви као и нашег манастира Хиландара.

За заслуге учињене отаџбини одликовани су многи свештеници највишим државним и црквеним одликовањима.

The role of clergy in the Balkan wars

Abstract: In this paper we have studied involvement of the Orthodox Church and priesthood in the Balkan wars. Monks and priests from monasteries as well as churches collected donation for the soldiery and for needful military veterans and families suffered in the war. Many of clergy joined the army as ministrants. Some of them lost their lives to rescue and liberate occupied others. All of priests were engaged. They completed their tasks voluntarily.

Key words: the Balkan wars, Metropolitan Demetrios, Charity Commission, preaching and prayers of the clergy, donations for the soldiery and local population, army ministrants